

Ósz Sándor Előd*
Kolozsvár

Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatói 1895–1948**

Az erdélyi református kollégiumok kora újkori gyakorlata az úgynevezett szubszkribálás: a hallgatók a tóga felöltése után ünnepélyesen aláírták a kollégium törvényeit, és kötelezték magukat azoknak betartására. Az általánosan használt formula az *Ego N. N. subscribo legibus scholae reformatae/collegii reformati...* volt. A hallgatók nevük mellett gyakran feltüntették származási helyüket is. A tanintézetek pedig nyomon követték hallgatóik pályáját, és beiratkozásuk mellé bejegyezték az erre vonatkozó adatokat. Így a beiratkozási anyakönyvek protestáns művelődéstörténetünk, illetve az egyháztörténeti prozopográfia felbecsülhetetlen értékű forrásai. Legjelentősebben közülük az 1653-tól vezetett marosvásárhelyi, az 1662-ben kezdődő nagyenyedi és az 1668 körül induló kolozsvári.¹

A kolozsvári Teológiai Fakultás alapításakor felélesztették a szubszkribálás hagyományát. Erre a célra készült formanyomtatványokat

---

* Dr. Ósz Sándor Előd (Gyergyószentmiklós, 1982) középiskolai tanulmányait Gyergyószentmiklóson végezte, első lelkészképzésítő vizsgát 2005-ben tett a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, 2006-ban a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán magiszteri, 2017-ben ugyanott PhD fokozatot szerzett. 2007 óta az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár munkatársa. Kutatási területei: az Erdélyi Református Egyház kora újkori szervezete, az egyházi értelmiség életpálya-vizsgálata, illetve a reformáció korának könyves műveltsége.

** Ez az írás annak az előadásnak szerkesztett változata, amely 2015. okt. 14-én hangzott el a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet által szervezett *Felekezeti Teológia, egyetemes tudomány* témájú szimpóziumon.

¹ Tonk Sándor: *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*. Scriptum, Szeged 1994. Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion, Bukarest 1979. Török István: A kolozsvári collegium tanulóinak névsora. In: *A Kolozsvári Ev. Rev. Collegium értesítője az 1905/6. tanévről*. Kolozsvár 1906.

foglaltak díszes kötésbe, és elindították az intézmény beiratkozási anyakönyvét. A kötetet ma az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban őrizzük.²

A felvételt nyert hallgatók saját kezűleg írták be nevüket, születésük helyét és idejét, szüleiük vagy gyámjuk (legtöbbször csak az édesapa) nevét, foglalkozását, középiskolai tanulmányaik helyét, érettségi bizonyítványuk keltezését, nyelvtudásukat. A gyakorlat 1955-ig folyt, ekkor telt be a kötet, és már nem indítottak újat.

Ebben a tanulmányban az 1895 és 1948 közötti beiratkozások elemzését kíséreljük meg. Azért állunk meg az 1948-as évnél, mert a többfelekezeti teológiai intézet megalapítása után is csupán a református hallgatók nevét találjuk az anyakönyvben. Valószínű, hogy inkább már csak a régi hagyományt folytatták, ugyanis 1948-tól új beiratkozási anyakönyvet indítottak. Ez más jellegű adatokat tartalmaz, és jóval kevesebbet tudunk meg belőle a hallgatók társadalmi státusáról. (Ezt az anyakönyvet a Protestáns Teológiai Intézet irattárában őrzik.)

A vizsgált időszak intézménytörténetét Nagy Géza dolgozta fel. A kötetben érintőlegesen foglalkozik a diáklétszám alakulásával, viszont ezt nem a beiratkozási anyakönyv, hanem az évi rendszerességgel megjelenő értesítők alapján teszi.³ Jelen írásban elsősorban a beiratkozási anyakönyv adatainak felhasználásával kíséreljük meg bemutatni a kolozsvári teológia 1895 és 1948 közötti hallgatóit.

A feldolgozott időszak bővelkedik az eseményekben. A vizsgált 53 évben Kolozsváron végbement három impériumváltás, az Erdélyi Református Egyházkerület lelkészképzőjeként induló intézmény 1920 után a teológiai képzés nélkül maradt erdélyi evangélikusok és a Tiszántúli Református Egyházkerület Romániához csatolt részeiből lassan alakuló Királyhágómelléki Egyházkerület közös egyetemévé lett, amely befogadta a Jugoszláviához és Csehszlovákiához csatolt reformátusok jövődöbéli lelképásztorait is.⁴ A két világháború közötti időszak néhány tanévében ez volt az egyetlen magyar nyelvű erdélyi egyetem. A beiratkozási anyakönyv adatai hűen tükrözik ezeknek a politikai, egyházi, tanügyi és társadalmi változásoknak a lenyomatát.

A diáklétszám

A vizsgált időszakban összesen 1705 hallgató iratkozott be, legtöbbször 1920-ban (63), legkevesebben 1915-ben, mindössze ketten. Ha átlagot számolunk, 32,16 fő tanult egy évfolyamon (I. ábra). A beiratkozási anyakönyvbe sajnos nem jegyezték be következetesen, hogy az illető hallgató abbahagyta-e a tanulmányait. Ezért a lemorzsolódás arányát a beiratkozott és az első lelkészképzés vizsgát tett hallgatók létszámának összehasonlításával lehet megállapítani. 1899 és 1952 között

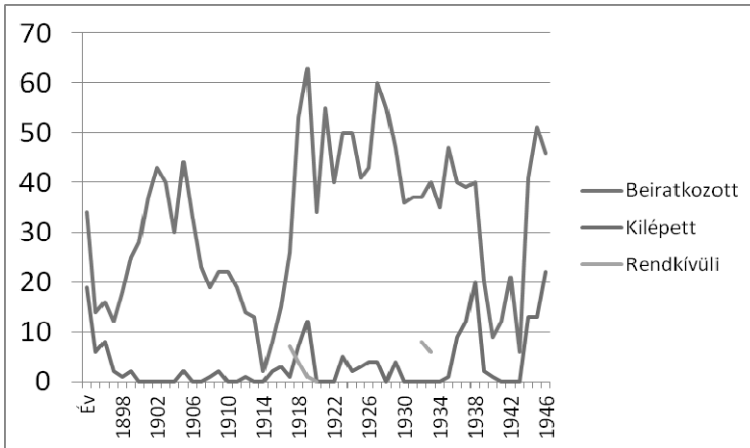
² A Kolozsvári Református Teológiai Fakultás levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, A 25-ös fond [RefTeolLv], I/1. kötet.

³ Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Teológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995, 145., 196., 256., 283–284., és 317–318.

⁴ Nagy Géza: *i. m.* 145., 191., 198., 240., 256., 293., 318. és 326.

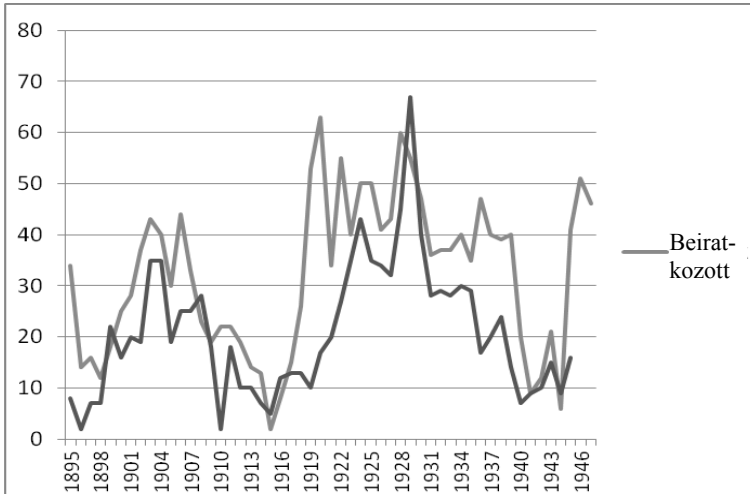
1066 hallgató tett sikeres első lelkészképesítő vizsgát, ez évente átlagban 22,68 főt jelent. Meglepő, hogy a beiratkozottak harmada lemorzsolódott (II. ábra).⁵

A kolozsvári teológia – akár nyugat-európai viszonylatban is – meglehetősen korán, 1917-től felvett hallgatói sorába nőket is. Ez nem jelent egyet a női lelkészség kezdetével, ugyanis 1948 előtt egyetlen nőt sem szenteltek lelkésszé Erdélyben.⁶ A teológiai diplomával rendelkező hölgyek többnyire vallástanárként helyezkedtek el. A női hallgatók létszáma meglehetősen rapszodikusan alakult,

I. ábra.

A beiratkozott hallgatók számának alakulása évi bontásban

II. ábra.

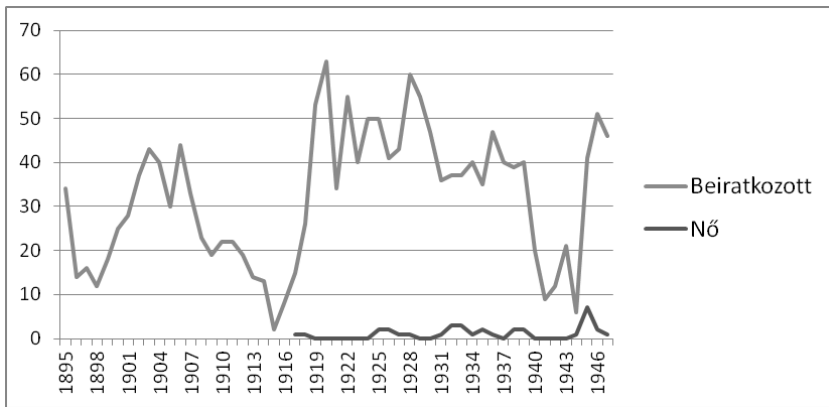
A beiratkozottak és négy évvel később végzettek évenkénti bontásban

⁵ Az első lelkészképesítő vizsgák jegyzőkönyveit ld. RefTeolLvt Jegyzőkönyvek II/1–3. kötet.

⁶ Ld. az Erdélyi Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyveit a vizsgált időszakban.

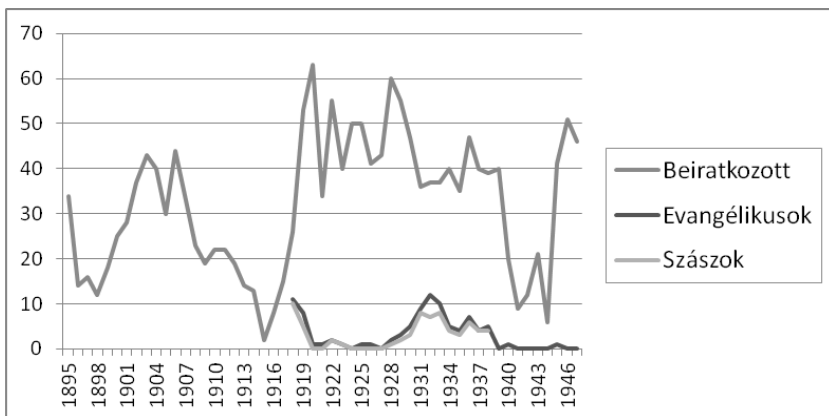
évfolyamonként egy és három között mozgott. Egyetlen kivételes esztendő volt: 1945-ben a 41 hallgatóból 7 volt nő (III. ábra).

A hallgatók felekezeti és nemzetiségi megoszlása is érdekes. 1920 előtt kizárólag reformátusok látogatták az intézetet. 1920 után a Romániához csatolt területeken élő magyar lutheránusok lelkészképzés nélkül maradtak. Jó részük nem beszélte a német nyelvet, így nem tanulhattak a Nagyszebenben működő lutheránus teológián. A kolozsvári teológia 1920-tól rendkívüli, 1922-től pedig rendes hallgatóként fogadta őket be, a felekezetspecifikus tárgyakat Kirchknopf Gusztáv kolozsvári lelképásztor tanította, majd 1931-től Járosi Andor második lelképásztor is részt vállalt a tanításban.⁷

III. ábra.

Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának női hallgatói

IV. ábra.

Evangélikus hallgatók

⁷ Nagy Géza: *i. m.* 145. és 232–233.

1918-tól – a magyarokkal egy időben – megjelentek a németajkú lutheránus hallgatók is az intézetben. Céljuk valószínűleg a magyar nyelv jobb elsajátítása volt, kolozsvári tanulmányaikat éppen a lutheránus szakirány alakulása tette lehetővé. A szász hallgatók száma meglehetősen rapszodikusán alakult, ám 1918 és 1938 között ők tették ki a lutheránus diákok többségét (IV. ábra).

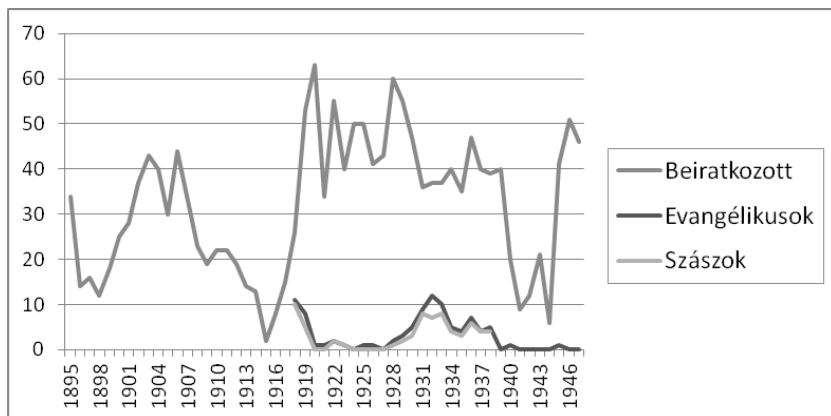
Származási hely

A beiratkozott diákok kötelező módon feltüntették születési helyüket az anyakönyvben. Az adatok hitelesek, de nem feltétlenül azt a közeget jellemzik, ahol az illető felnőtt. Különösen az erőteljesebben migráló értelmiségiek, illetve az iparosok és a kereskedők gyermekeinek esetében nagyobb a hibalehetőség. (A lelkipásztori családok többségében az első gyermek már az édesapa segédlelkészi szolgálata idején megszületett, ám a család egy-két éven belül elköltözött az illető településről.) Az 1920-as impériumváltás után a vármegyék nevét néhol megváltoztatták (pl. Szolnok-Doboka vármegye Szamos megye lett), a határok viszont csak kisebb módosulást szenvedtek, így kutatásunk szempontjából ez a dátum nem jelentett törésvonalat.

A korábban említett három impériumváltás újabb migrációs hullámot eredményezett. Más adatok hiányában a születési helyet származási helynek tekintettük.

Ha régióként vizsgáljuk a beiratkozottak származását, a legnépesebb csoport (35%) a székelyföldi diákoké, az erdélyi vármegyékből érkezettek pedig 31%-ot tesznek ki.

A Szilágyságot külön régióként tüntettük fel, ugyanis a történelmi Partium része, viszont 1821 és 1968 között az Erdélyi Református Egyházkerülethez tartozott.⁸

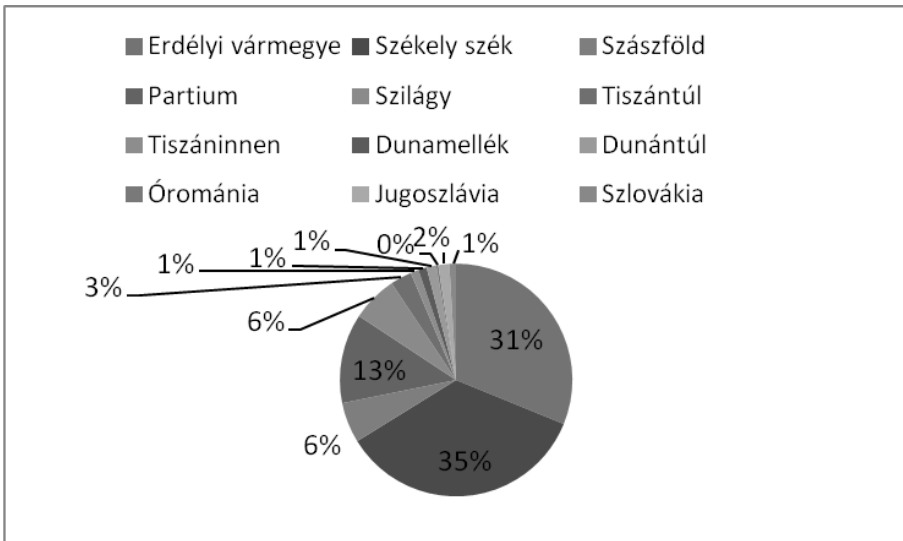

IV. ábra.
Evangélikus hallgatók

⁸ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 607.

Összesítve, a hallgatók több mint háromnegyede (78%) az Erdélyi Református Egyházkerület valamelyik gyülekezetéből érkezett, és csupán 13% a Szilágyságon túli Partiumból. A többi egyházkerületből viszonylag kevés hallgató érkezett (V. ábra).

Ha vizsgálódásunkat tovább bontjuk a vármegyék szintjére, akkor egyértelműen igazolódik az a sejtésünk, hogy azon közigazgatási egységből érkezett több diák, ahol több református élt. (Csík vagy Temes vármegyéből nem várhatunk tömeges beiratkozásokat.) Az erdélyi vármegyék szülöttei közül legtöbben Kolozs vármegyéből érkeztek, de jelentős a szolnok-dobokaiak, tordai-aranyosiak és kisküküllőiak száma is (VI. ábra).

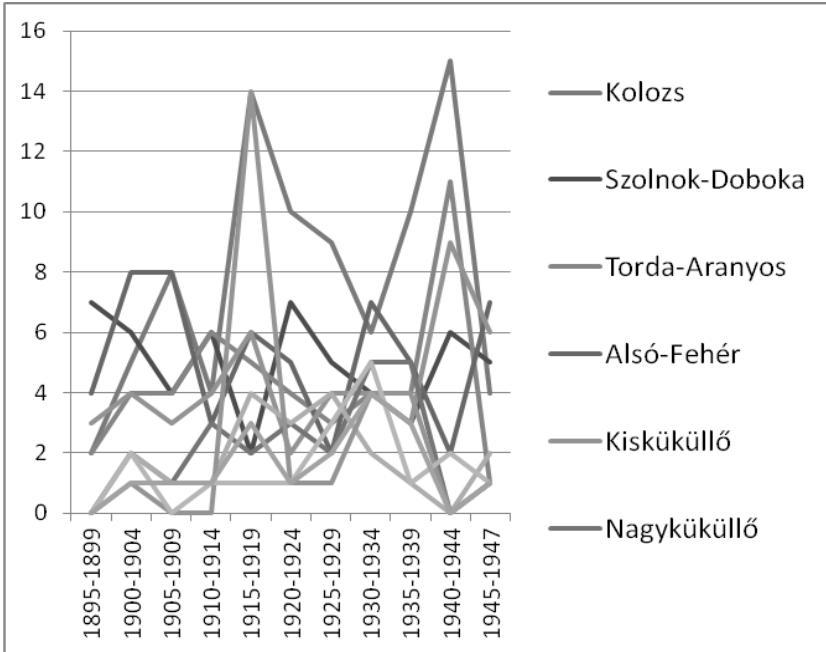

V. ábra.

A hallgatók származási hely szerinti megoszlása

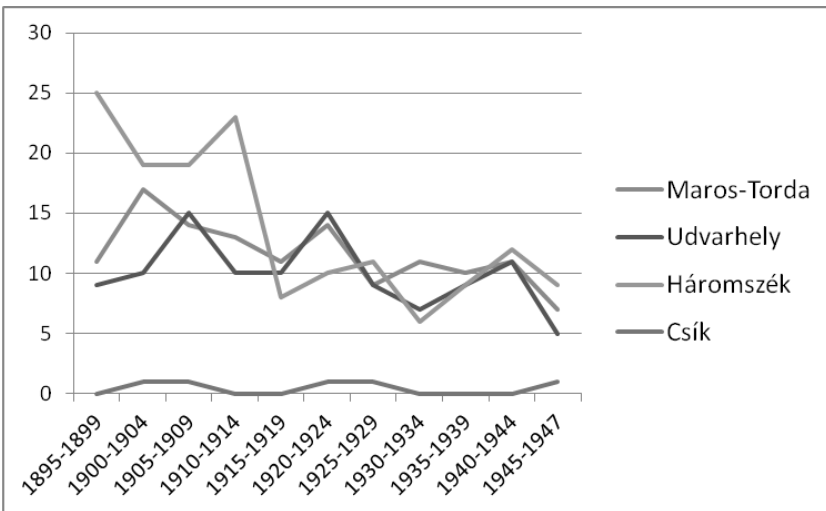
A székelyföldi diákok között 1915-ig fölényesen „vezetnek” a háromszékiek, számuk 1920 után drasztikusan megszappan, 1925 után a három reformátusok lakta székely vármegyéből (Háromszék, Udvarhely, Maros-Torda) érkezett hallgatók létszáma többnyire azonos (VII. ábra).

A partiumi vármegyék szülöttei közül 1920 előtt kizárólag a szilágyságiak vannak mérhető arányban, ám az ő számuk is jelentősen megnő az impériumváltás után – természetesen a Szatmár és Bihar vármegyékből érkezett beiratkozókkal együtt. 1940 és 1944 között ismét csökken a számuk, de 1945-ben már a két világháború közötti arányokhoz képest is többen iratkoznak be, s így 1945 és 1947 között az összes hallgató 13%-a szatmári, 12%-a pedig szilágysági (VIII. ábra).

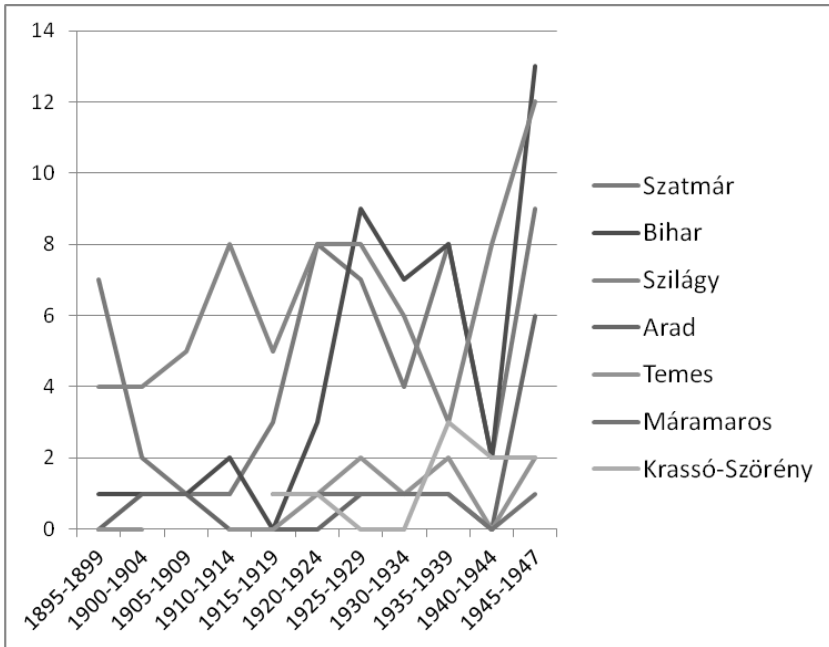
VI. ábra.

Az erdélyi vármegyékből érkezett hallgatók születési helye százalékarányosan

VII. ábra.

A Székelyföldről érkezett hallgatók születési helye százalékarányosan

VIII. ábra.
A Partiumból érkezett hallgatók születési helye
százalékarányosan

Családi háttér

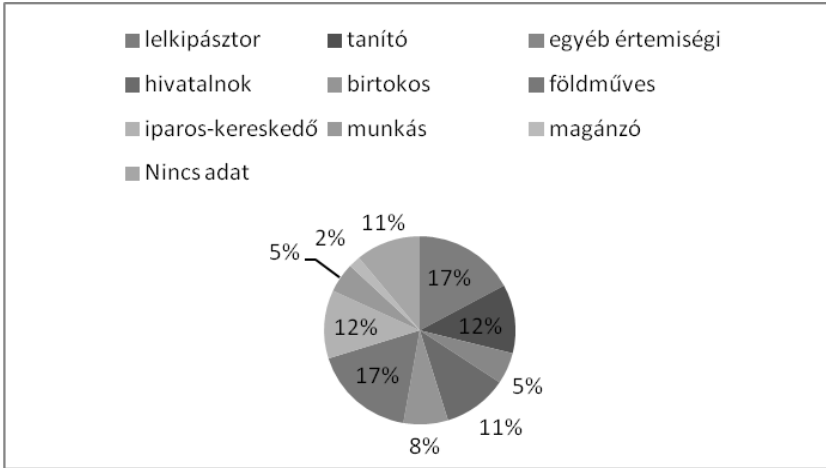
A beiratkozási anyakönyvben szerepelt a szülők neve és foglalkozása. Legtöbbször az apa hivatását jegyezték fel, az anyáét csak abban az esetben, ha az apa már nem élt. A beiratkozottak 11%-a pedig semmit sem mondott szülei társadalmi helyzetéről.

A teológiai hallgatók között mindvégig relatív többségben voltak azok, akik értelmiségi családokból származtak. Hozzájuk képest alig voltak kevesebben a földművesek, iparosok, kereskedők és munkások gyermekei. Érdekesen alakult a birtokos családból származók aránya. Az első világháborút megelőzően 10-15% között mozgott, 1920–1924 között számuk elérte az összlétszám negyedét, majd folyamatosan csökkent, és az 1940-es években gyakorlatilag nincsenek jelen.

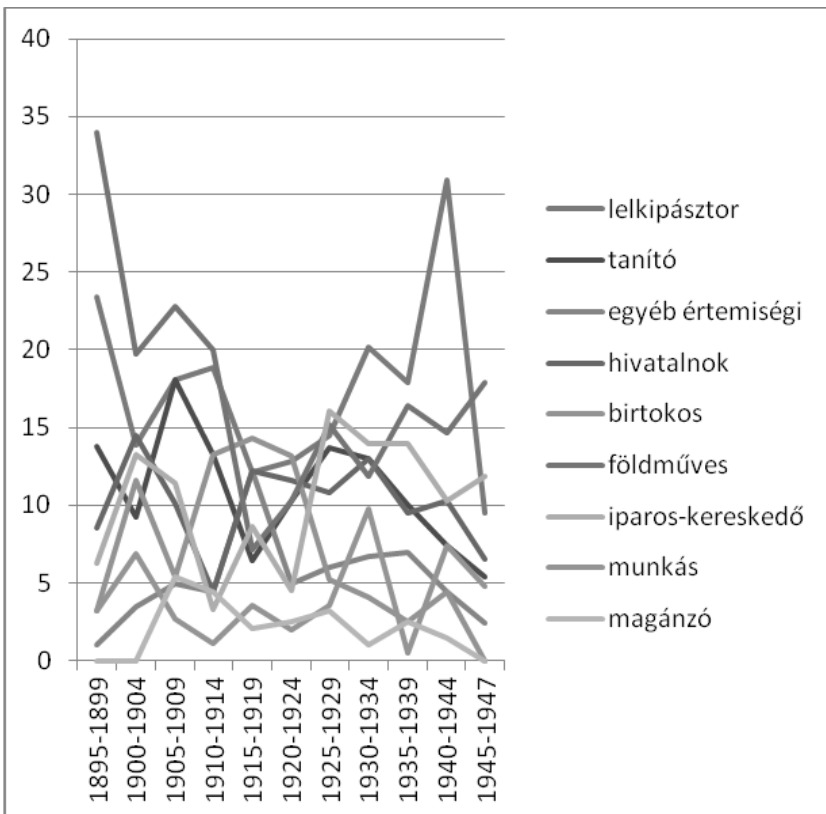
„Birtokos” megnevezéssel illette édesapját a székelyföldi kisbirtokos fia, de az egyetlen lelkési pályára lépő arisztokrata, báró Kemény János is, s így a kategórián belül jelentős vagyon és életszínvonalbeli különbségek voltak (IX. ábra).

Ha részletesebben vizsgáljuk a családi háttérrel, kiderül, hogy 1915-ig a földműves családból érkező hallgatók vannak a legtöbb, 1920 után pedig a lelkési családokból származó ifjak. A tanítók, hivatalnokok, iparosok és kereskedők gyermekei 1925 és 1935 között voltak többen, majd számuk folyamatosan csökken (X. ábra).

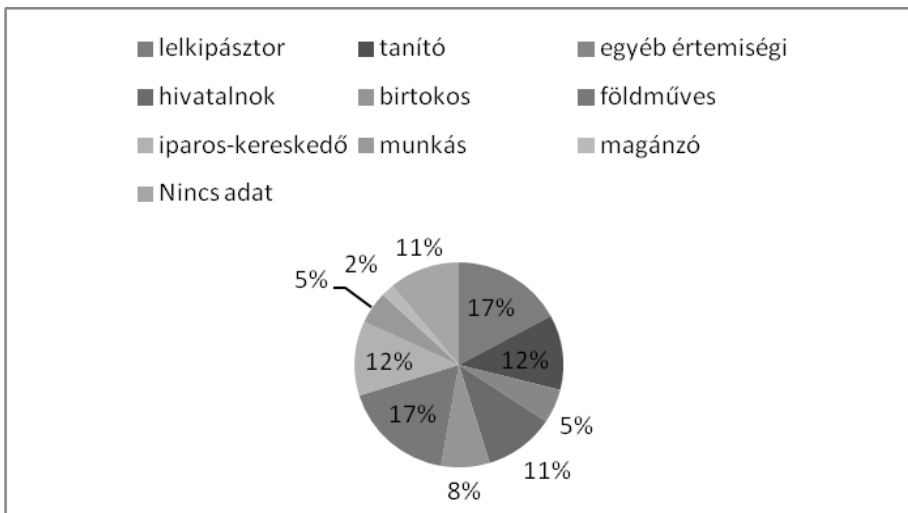

IX. ábra.
A hallgatók családi háttere

X. ábra.
A hallgatók családi háttere százalékarányosan

Ha együtt vizsgáljuk a kiválasztott 53 esztendő beiratkozott hallgatóinak számát, akkor azt láthatjuk, hogy legtöbben (17-17%) lekipásztori, illetve földműves családból származnak, 12-12%-nyian voltak a tanítók, illetve az iparosok és kereskedők gyermekei, a hivatalnokok fiai és lányai pedig 11%-ot tettek ki (XI. ábra).

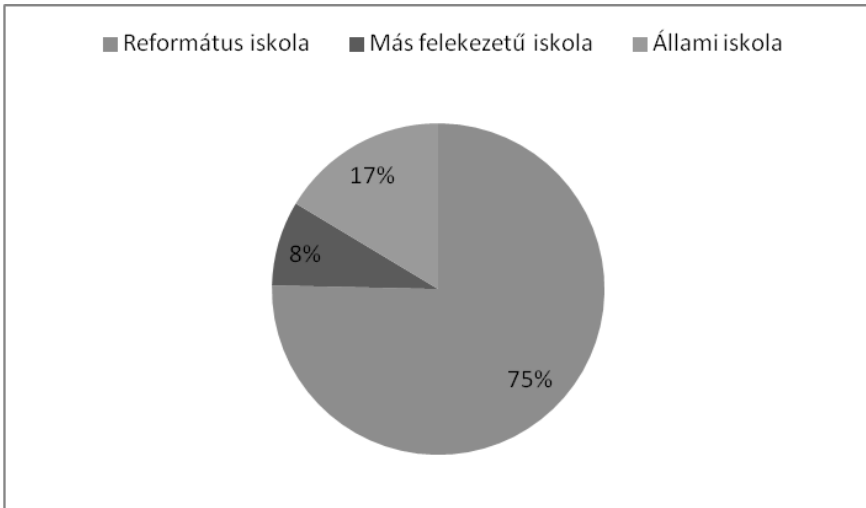

XI. ábra.
A hallgatók családi háttere

Előző iskolák

A beiratkozási anyakönyvbe a hallgatónak be kellett írnia, hogy hol szerezte érettségi oklevelét. Sajnos ezek forrásunk legpontatlanabb adatai. Általában csak a települést írták be, ahol érettségiztek. Ez azon városok esetében jelent gondot, ahol több iskola működött, például Kolozsvár, Temesvár, Marosvásárhely. Az viszont megfigyelhető, hogy ilyen esetben csak akkor tüntették fel az intézmény nevét, ha nem a város református kollégiumában tanultak. Ennek megfelelően, ha a tanulmányi helyre vonatkozó rovatban csak településnév szerepel, és helyben működött református kollégium, akkor azzal számoltunk.

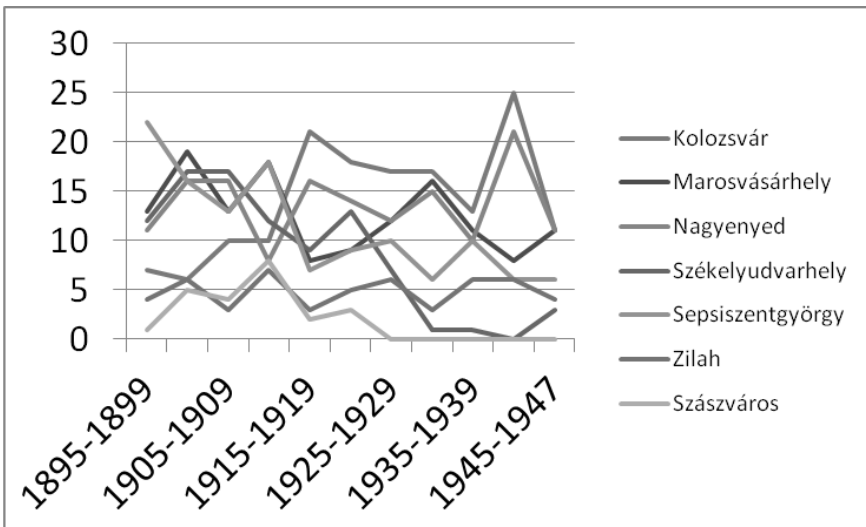
A fakultás hallgatóinak háromnegyede református felekezeti iskolába járt, 17%-uk állami, 8%-uk pedig valamely más felekezet oktatási intézményében (XII. ábra). Ha megnézzük, hogy az erdélyi kollégiumok milyen arányban küldték diákjaikat a fakultásra, meglepő eredményekre jutunk. 1920 előtt kimagasló a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium, és nagyon kevés diák érkezett a kolozsvári alma materből. A nagyenyedi, székelyudvarhelyi és marosvásárhelyi iskolák diákjai pedig csaknem azonos arányban ültek be a fakultás padjaiba.

XII. ábra.
A tanulmányi helyek megoszlása

1920 után fordulnak az arányok, a hallgatók relatív többsége egykori kolozsvári kollégista lesz, a Sepsiszentgyörgyön tanultak száma pedig drasztikusan csökken.

1923-ban a szászvárosi kollégium megszűnt, 1930-ban a székelyudvarhelyi tanítóképzővé alakították, így diákjaik gyakorlatilag eltűnnek statisztikánkból. Érdekes módon a legstabilabb (4-6%) a Zilahon végzettek száma (XIII. ábra).

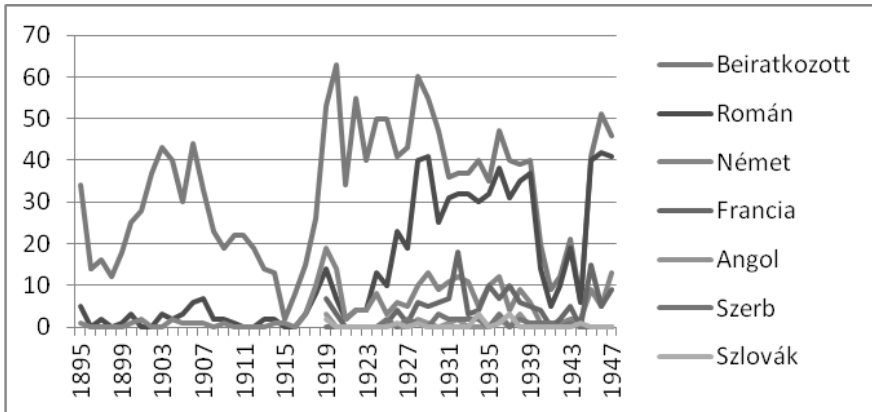
XIII. ábra.
Az erdélyi református kollégiumok, a majdani teológiai hallgatók tanulmányi helyei százalékarányosan

Nyelvismeret

A beiratkozási anyakönyv érdekes színfoltja a hallgatók nyelvismerete. Első látásra feltűnik, hogy 1920 előtt a teológia diákjainak alig 20 százaléka beszélt valamilyen idegen nyelven – többnyire németül vagy románul.

Feltűnő az is, hogy románul már az impériumváltás után jóval többen tudtak, mint németül. A románul tudók száma viszont csak 1935 körül közelítette meg a beiratkozottak számát, ekkor 85-90 százalékuk már beszélte az állam nyelvét. 1919-ben megjelent az első angolul, illetve franciául tudó diák.

A román oktatási rendszerben előnyben részesített francia nyelvtanítás eredményének tudhatjuk be, hogy az 1930-as években már többen beszélték ezt a nyelvet, mint azok, akik a németül tudtak. A szerb, illetve a szlovák nyelven beszélő hallgatók Jugoszláviából, illetve Csehszlovákiából érkeztek a teológiai fakultásra (XIV. ábra).

XIV. ábra.
A hallgatók nyelvtudása

Következtetések

A kolozsvári teológia 1895-ben összmagyar teológiaként indult, s így működésének első két évtizedében a teljes Kárpát-medencéből érkeztek diákjai. A létszámváltozások, illetve a különböző társadalmi kategóriákból származó hallgatók jelenléte a kor politikai és gazdasági változásait tükrözik.

A hallgatók túlnyomó többségét, vagyis a beiratkozottak több mint háromnegyedét értelemszerűen mindig az Erdélyi Református Egyházkerület gyülekezetei küldték. A Székelyföld kissé felülreprezentált. Ez talán a rendi társadalom korából örökölt reflex, elsősorban a háromszéki családokban. Ezzel szemben a Partium feltűnően alulreprezentált, az innen származó diákok száma az 1940-es években nőtt számottevően.

Figyelemre méltó, hogy 1920 után az intézet nyitott volt nemcsak a magyar, hanem a szász lutheránus lelkészjelöltek előtt is.

Az értelmiségi családok gyermekei relatív többségben voltak a hallgatók között, de láthatjuk az egészséges egyensúlyt a képzett és kevésbé képzett réteg között. Ennek beszédes példája, hogy a vizsgált időszakban 287 hallgató jött földműves családból, és csaknem ugyanennyi, 282 pedig lelkipásztor-családból.

A tanulmányi helyek között erős többségben vannak a református kollégiumok, amelyek akkor még hivatásuknak tekintették az egyházi értelmiség utánpótlásának kiképzését.

Meglepő, hogy a hallgatók nyelvtudása nem tükrözi a sokat emlegetett erdélyi többnyelvűséget.

Ezt a statisztikai vizsgálódást elsősorban gondolatébresztőnek szántuk, ahol csupán folyamatokat adatoltunk, okaik és következményeik kiderítése további kutatásra vár.

Felhasznált irodalom

- Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion, Bukarest 1979.
 Török István: A kolozsvári collegium tanulóinak névsora. In: *A Kolozsvári Ev. Rev. Collegium értesítője az 1905/6. tanévről*. Kolozsvár 1906.
 Tonk Sándor: *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*. Scriptum, Szeged 1994.
 Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.
 Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.

Levéltári források

- A Kolozsvári Református Teológiai Fakultás levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, A 25-ös fond, I/1. kötet.
 Első lelkészképesítő vizsgák jegyzőkönyvei. Kolozsvári Református Teológiai Fakultás, Jegyzőkönyvek II/1–3. kötet.
 Erdélyi Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei 1895–1948.

* * *

Die Studenten der reformierten Hochschulen haben sich in der Frühen Neuzeit ins Immatrikulationsbuch der Hochschulen handschriftlich mit der Formel *Ego N. N. subscribo legibus scholae reformatae...* eingetragen. Die 1895 im Klausenburg (ung. Kolozsvár, heute Cluj-Napoca) gegründete Reformierte Theologische Fakultät hat dieser Tradition unter ihren Studenten als Praxis wieder eingeführt. Ab der Gründung der Hochschule in Klausenburg bis 1948 hat sich jeder Student handschriftlich immatrikuliert. Bei der Immatrikulation sollte neben seinen Namen jeder auch noch sein Geburtsort, die Name und den Beruf des Vaters oder Widerhaltes angeben, sowie das Gymnasium wo er dem Abitur abgelegt hatte und weitere Daten über seinen Kenntnissen in Fremdsprachen im Immatrikulationsbuch einführen. Die statistische Verarbeitung dieser Angaben macht uns möglich spannende Daten und merkwürdige Zusammenhänge über der sozialen Herkunft und Hintergrund der Pfarrergesellschaft der reformierten und teilweise über der ungarisch-lutherischen Pfarrer in Siebenbürgen zu erschließen.

Schlüsselwörter: die Studenten der Reformierten Theologischen Fakultät, Klausenburg 1895–1948; Immatrikulationsbuch.